

TANKAR OM DEN NORDISKA MODELLEN

Urban Lundberg, Institutet för framtidsstudier, Stockholm

Introduktion

Sedan flera decennier är begreppet den nordiska modellen en standardterm i den internationella diskussionen. Till en början urskiljdes Sverige som modellandet framför andra. Progressiva krafter i Frankrike och USA lade den svenska erfarenheten till grund för nya argument i sina respektive inhemska debatter. Ett välkänt exempel är den amerikanske journalisten Marcus Childs bok *Sweden the Middle Way* från 1936 där han stakade ut den snåriga stig mellan kommunism och kapitalism som med tiden blev en del av den svenska socialdemokratins självbild. Gradvis adderades Norge och Danmark (den skandinaviska modellen), och numera omfattar begreppet alla fem oberoende stater: Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige. Ibland räknar man in Färöarna, Grönland och Åland som alla besitter en hög grad av självständighet. Själva idén om en särskild nordisk modell är dock ett sentida påfund. I akademiska miljöer introducerades det på 1960-talet, men det var inte förrän på 1980-talet som det slog igenom på allvar i den politiska debatten. Vissa forskare hävdar att ordet "modell" dök upp i diskussionen i ett skede när de nordiska länderna redan hade inlett den reformprocess som hotar att urholka delar av deras särart.

Vad är det då som förenar de nordiska länderna, och hur kan man förklara att de utvecklats i en likartad riktning? Här finns naturligtvis historiska geografiska, språkliga och geopolitiska faktorer. De nordiska länderna är små stater i norra Europas utkant med etniskt och religiöst homogena befolkningar som delar en lång, konfliktfylld och bitvis gemensam historia. Särskilt den religiösa aspekten, lutheransk protestantism, brukar framhävas i historiska översikter som en viktig förklaring bakom de nordiska ländernas likhet i allmänhet och den nordiska välfärdsmodellens särskiljande drag i synnerhet. Bland annat sägs den nordiska modellen vara baserad i en lutheransk arbetsetik och en kristen jämlikhetstanke. Det finns alltså en tendens, särskilt bland historiker, att förklara Nordens utmärkande drag mot bakgrund av ett långt historiskt utvecklingsförlopp som förgrenar sig tillbaka genom seklerna – ibland ända tillbaka till 14- och 15-talens Kalmarunion. I så mening omgärdas den nordiska modellen av ett mytiskt eller nostalgiskt skimmer.

Fem utmärkande egenskaper

Sina historiska rötter till trots är den nordiska modellen i första hand ett begrepp som fångar in hur de nordiska samhällena har organiserats i modern tid. Fem utmärkande egenskaper återkommer i nästan alla studier på området. För det första att de nordiska länderna karakteriseras av en stark stat, eller mera exakt, av en stor och kostsam offentlig sektor. För det andra att den sociala välfärden i hög grad finansieras av skatter. Den offentliga servicen och de sociala trygghetssystemen är universella och inkluderande. För det tredje framhävs arbetsmarknadens autonomi och ett välfungerande samarbete mellan staten och arbetsmarknadens organisationer. För det fjärde att jämställdheten mellan kvinnor och män har kommit relativt långt, delvis som ett resultat av en ambitiös familjepolitik. För det femte,

slutligen, att den nordiska modellens framväxt är oupplösligt förenad med den socialdemokratiska arbetarrörelsens makt och inflytande.

Dessa egenskaper genomsyrar också sociologen Gøsta Esping-Andersen bok *Three Worlds of Welfare Capitalism* från 1990 som mer än någon annan studie har bidragit till att etablera den nordiska modellen i den vetenskapliga diskussionen om välfärdsstatens utveckling. För Esping-Andersen karakteriserades den nordiska, eller socialdemokratiska, modellen av en långt driven "de-commodification", det vill säga att medborgarna i stunder av arbetsförmåga – vid sjukdom, arbetslöshet, barnsöd och invaliditet – har möjligheter att säkra sin levnadsstandard utan att göra sig beroende av marknadskrafterna. På denna punkt skiljer sig den nordiska modellen från de anglosaxiska ländernas liberala modell, som utgår från den privata marknaden och är baserad grundtrygghetens princip, och de kontinentala ländernas konservativa modell som har en tydligare koppling till arbetsmarknaden. Den senare kallas också för den korporativa modellen.

En modell med förhinder

Det är förvisso möjligt att invända mot beskrivningen av en speciell nordisk modell som under arbetarrörelsens inflytande rört sig i en bestämd riktning. Även i de nordiska länderna har andra aktörer – inom såväl politiken som byråkratin – påverkat och väglett den politiska utvecklingen. Många centrala välfärdsreformer underbyggdes av breda sociala kompromisser. Inte heller var den socialdemokratiska kompassriktningen alltid så självklar som forskningen i efterhand velat göra gällande. Med historikern Bo Stråth skulle man kunna säga att den nordiska modellen inte "konstruerades i förväg på ritbordet utan i efterhand i backspegeln". Andra forskare anser att talet om en nordisk modell slätar över avgörande skillnader mellan de nordiska länderna. Finland låter sig exempelvis endast efter stort motstånd inordnas i tesen om socialdemokratiens centrala betydelse. För att inte tala om Island. Går man vidare in på enskilda politikområden uppvisar länderna sedan en betydande variationsrikedom. Pensionssystemet i Danmark skiljer sig från det svenska, och den norska sjukvårdssektorn skiljer sig i många avseenden från den i Finland o.s.v.

Dessa forskningsinterna utmaningar till trots, när man i dag menar att den nordiska modellen står inför stora utmaningar beror det varken på nya forskningsrön eller nya vederhäftiga teorier om dess framväxt och utveckling. Av större betydelse är de svårigheter som många forskare anser att de nordiska välfärdsstaterna står inför. Den nordiska modellen med sina universella och inkomstrelaterade socialförsäkringssystem, sin autonoma arbetsmarknad, och sin skattefinansierade offentliga sektor, beskrivs allt oftare som en modell med stora förhinder. En återkommande bild i litteraturen är att betingelserna för en politik baserad i arbetarrörelsens historiska värderingar har gått förlorade. Globaliseringen av finansmarknaderna, europeiseringen av varu- och arbetsmarknaderna, hävdar man, har tillsammans med åldrande befolkningar och en begynnande skattemättnad underminerat den nordiska modellens fundament. Även invandring och migration brukar föras upp på listan av uppgifter som väntar de nordiska samhällena inför framtiden.

Den nordiska modellens status och framtid

Många forskare anser att det yttersta beviset för den nordiska modellens kris är att de nordiska socialdemokratierna under 1980- och 1990-talen, i både opposition och regeringsställning, har medverkat till en rad reformer som till sitt innehåll avviker från vad som brukar förknippas den nordiska modellen. Det handlar om uppgivandet av keynesianismen och besluten att avreglera kredit- och valutamarknaderna; om sänkta ersättningsnivåer, införandet av karensdagar och skärpta kvalifikationskrav i socialförsäkringarna; om privatisering och andra förvaltningsreformer i offentlig service, om liberalisering av arbetsmarknaden etc. Här finns också exempel på regelrätta politiska nydaningar som dansk så kallad "flexicurity" inom arbetsmarknadspolitiken och den svenska pensionsreformen 1994. I bägge fallen är konsekvenserna för intressebildningen i samhället fortfarande svåra att överblicka. En annan argumentationslinje, som inte minst har stor betydelse ur ett facklig-politiskt perspektiv, sätter frågetecken vid möjligheterna att bevara arbetsmarknadens autonomi och det fria löneförhandlingssystemet i ett alltmer integrerat Europa.

Man kan säga att det på senare år uppstått oklarheter kring den nordiska modellens status och framtid. Det handlar inte bara om de faktiska problem som tornar upp sig i horisonten: åldrande befolkningar, arbetskraftens rörlighet, konkurrensen från låglöneländer. Av stor betydelse är också den roll som begreppet om nordisk modell kan tilldelas i den förändringsprocess som redan inletts, och som sannolikt kommer att fortgå många år framöver. Hur långt kan man distansera sig från den nordiska modellens historiska utformning innan talet om dess särart antar ceremoniella former? Hur mycket intern flexibilitet och variation förmår den att hantera innan konturerna börjar upplösas? Hur skall särdragen förstås om de inte längre lika självklart kan beskrivas som uttryck för arbetarrörelsens målsättningar. Nedan diskuteras denna tematik med utgångspunkt i tre problemområden. Det första handlar om politikens manöverutrymme, det andra om jämförelser som politisk praktik och det tredje om relationen mellan visioner och modeller.

Politikens manöverutrymme

Arbetarrörelsen och socialdemokratin har traditionellt haft en särskild ställning i forskningen om den nordiska modellens utveckling. Längre sattes likhetstecken mellan välfärdsstatens utformning och socialdemokratins förutsättningar, styrka och strategiska förmåga. Där socialdemokraterna var välorganiserade och framgångsrika blev välfärdsstaten universell och inkluderande, där de var svaga och splittrade fick den en selektiv eller korporativ utformning. Denna så kallade *socialdemokratiska tolkning* har särskilt dominerat forskningen om välfärdsstatens utveckling i de nordiska länderna. Man kan säga att den nordiska välfärdsmodellen har blivit ett exempel på vad som blir resultatet när en reformistisk arbetarrörelse får makt att sätta sin prägel på samhällsutvecklingen.

Politik är att vilja, men också att välja

I forskningen sammanfattas den socialdemokratiska tolkningen med formuleringen: "politics matter" – politik gör skillnad. Det kan framstå som en självklarhet. Till saken hör dock att politikens betydelse alltid har varit ifrågasatt. Vad betyder dagspolitik i det långa loppet, mot bakgrund av industrialiseringen av de västerländska ekonomierna, eller kapitalismens ständiga förvandlingskonster? Sentida forskare å sin sida anlägger gärna institutionella perspektiv på samhällsutvecklingen. Med

detta avses hur politikens manöverutrymme begränsas av beslut som fattats i det förflutna. Den nordiska modellen, menar man, är inte resultatet av maktpolitiska strävanden utan av en särskild *Sonderweg* (särväg) som de enskilda länderna slog in på redan i början av 1900-talet. Som den svenske historikern Klas Åmark understryker i en nyutkommen bok om välfärdsstatens utveckling i Sverige och Norge handlar politik inte bara om att vilja – med Olof Palmes berömda ord – ”utan ofta om att välja bland möjligheter man inte själv har full kontroll över”.

Här finns kanske skäl att understryka att den nordiska modellen inte låter sig tänkas utan att beakta arbetarrörelsens dominerande ställning. På denna punkt är forskningen entydig. Men därmed inte sagt att den är resultatet av en enstaka socialdemokratisk efterkrigstida *Master Plan*. Nya pensionssystem byggs på resterna av de gamla. Det fria förhandlingssystemet formaliseras till en trög struktur som är svår att ändra på. Även nationella erfarenheter skall vägas in. Den svenska efterkrigsutvecklingen skiljer sig från den danska, finska och norska, delvis som en konsekvens av att Sverige inte på samma sätt drogs in i det tragiska öde som utspelades på kontinenten. Sammantaget antyder detta att den nordiska modellen, sin internationella dimension till trots, i huvudsak har uppstått i det nationella sammanhanget. Vissa skulle nog hävda att den är ouplösligt förenad med nationalstaten, eller bekräftar de enskilda nationernas status. Det är i det egna landet som politiska aktörer letat sig fram efter vägar som tidigare generationer anlagt. Visserligen existerar en nordisk arbetsmarknad och ömsesidigt erkända socialförsäkringar, men dessa uttryck för gemenskap måste ses som en förlängning av nationella ansträngningar. Någon nordisk auktoritet med rätt att sätta sig över nationella församlingarnas beslut har aldrig på allvar existerat. I denna snävt konstitutionella betydelse har de nordiska nationalstaterna hitintills haft full kontroll.

Europasamarbetet och politikens juridifiering

Ur konstitutionell synvinkel innebär den Europeiska Unionen en ny inramning för de val som Klas Åmark talar om. Här finns självfallet inte utrymme att utreda europa-integrationens alla implikationer. På många områden, inom miljön, arbetsrätten och beskattningen, kvarstår behovet av minimiregler som motverkar ”social dumping” och som garanterar att välfärdssystemen inte undermineras i låglönekonkurrensen. Problemet är att bindande normer på dessa områden kräver enhälliga beslut i EU:s ministerråd, vilket är orealistiskt att förvänta sig. En annan möjlighet är att utöka antalet frågor som ministerrådet kan fatta beslut om med kvalificerad majoritet. Men en sådan lösning kan slå tillbaka mot de nordiska länderna själva och deras möjligheter att bedriva en självständig fördelningspolitik, och slå vakt om sina förhandlingssystem på arbetsmarknaden.

En mindre uppmärksammas effekt av Europasamarbetet är att det stärker de krafter som vill flytta fram det juridiska systemets positioner på bekostnad av det politiska. Skälet är att mångfalden av politiska nivåer och administrativa byråkratier inom EU tycks skapa ett behov av juridiskt fastlagda rättigheter som bemäktigar den enskilde i mötet med staten. Den växande statsapparaten, hävdar man, måste övervakas av oberoende domare som helst skall vara försedda med lagprövningsrätt. Endast domstolar med långtgående befogenheter sägs ha förutsättningar att upplösa de koordineringsproblem som uppstår när olika politiska system skall samordnas och arbeta tillsammans inom ramen för ett standardiserat reglemente. Liknande resonemang används för att förklara och rättfärdiga de supranationella politiska och ekonomiska regimer som har uppstått i anslutning till olika handelsavtal och handelsorganisationer. På den internationella nivån finns inget utrymme för offentlig debatt, däremot ett stort behov av tydliga rättesnören.

Det är för tidigt att sia om vad detta betyder ur facklig-politisk synvinkel. Europa rymmer både hot och möjligheter. Klart är i alla fall att intressekonflikterna mellan arbete och kapital i högre grad än tidigare måste analyseras inom ramen för en överordnad konflikt mellan politik och juridik. Ett illustrativt exempel i sammanhanget är den välkända konflikten i svenska Vaxholm 2004 som handlade om ett lettiskt byggnadsföretags ovilja att teckna kollektivavtal för sina anställda. Frågan som vållade en våldsam debatt i svenska medier hamnade tillslut i Arbetsdomstolen som i sin tur valde att skicka den vidare till EG-domstolen med följande motivering: "EG-rättens innebörd är inte klar såvitt avser frågorna om de mot bolaget vidtagna stridsåtgärderna är förenliga med förbudet mot inskränkningar i den fria rörligheten för tjänster och förbudet mot diskriminering." Oavsett hur affären slutar – när EU-domstolens utlåtande kommer är oklart – markerar *politikens juridifiering* en tendens som nordisk fackföreningsrörelse måste förhålla sig till.

Jämförelser som politisk praktik

Den nordiska modellen är svårtuggad materia. Som nämntes existerar den i första hand som en kontrast till övriga världen. Ställda mot varandra uppvisar de nordiska länderna en rad betydelsefulla skillnader i nästan alla de dimensioner som ligger till grund för begreppet i fråga. En grupp historiker som för några år sedan publicerade en rapport om den nordiska modellen stannade vid att beskriva "Norden som en modell med fem undantag". Det är alltså först när vi jämför de nordiska länderna med andra jämförbara länder beträffande arbetsmarknadens organisation, välfärdstatens utformning och relationerna mellan könen, som de gemensamma dragen framträder.

Norden som arena för jämförelser och social kritik

Resonemanget för över till det nordiska samarbetet och dess betydelse. De senaste åren har den samhällsvetenskapliga forskningen i allt högre grad börjat uppmärksamma det faktum att politiska aktörer lär av varandra. De träffas i olika internationella sammanhang och miljöer diskuterar varandras erfarenheter. Inför viktiga reformer studerar de varandras misstag och avundas varandras framgångar. Samarbete är inte nödvändigtvis samma sak som att utveckla gemensamma lösningar (som med viktiga undantag visat sig svårt i det nordiska sammanhanget), utan snarare att jämföra sig med varandra, hämta in varandras politiska lösningar och anpassa dem efter sina egna nationella förutsättningar. I forskningen talar man därför om jämförelsen som *speciell politisk praktik*, det vill säga att det politiska utfallet inte endast är ett resultat av enskilda aktörers maktsträvanden utan måste förstås mot bakgrund av en värld av mer eller mindre efterföljansvärda exempel.

Det nordiska samarbetet saknar förmodligen motstycke i världen. Bara möjligheten att arrangera möten där de flesta deltagarna kan tala sitt eget språk är sannolikt en viktig orsak som dessutom bidragit till föreställningen om en gemensam kulturell identitet. Vid sidan av de mera uppenbara uttrycken för detta samarbete som Nordiska rådet och Nordiska ministerrådet existerar en vildvuxen flora av nordiska samsamarbetsorgan och samsamarbetsorganisationer inom de mest skilda politikområden. De nordiska länderna uppträder ofta gemensamt i internationella organisationer som FN, ILO och Världsbanken. Vad gäller den nordiska välfärdsmodellen bör man nämna efterkrigstidens arbete med att utveckla en gemensam nordisk socialstatistik som nationella politiska aktörer sedan kunde lägga tillgrund för jämförelser och social kritik. Särskilt i Finland kom begreppet "Norden" efter hand att fyllas med en

sådan kritisk och framåtsyftande potential. Som den finske historikern Pauli Kettunen har visat i ett antal artiklar markerade begreppet "Norden" att Finland inte tillhörde östblocket, men också att framtiden redan var inskriven i det finska samhället. Med framtid avsågs allt som redan hade genomförts i övriga nordiska länder.

Vem jämför vi oss med, och vad är det vi jämför?

Om jämförelser är viktiga, är det än viktigare vem man jämför sig med och framför allt vad man jämför. Vilka kriterier som ligger till grund för sammanlikningen. Vad är det som lyfts fram? Är det graden av universalism i socialförsäkringssystemet, arbetsmarknadens autonomi, och den fackliga organiseringsgraden. Eller betonar man snarare graden av valfrihet och privatisering inom välfärdssektorn, arbetsmarknadens flexibilitet och möjligheterna till individuell lönesättning? För den praktiska politiken kan det få stor betydelse vilka parametrar som ligger till grund för olika länder sätt att relatera till varandra. Bedömningskriterier är aldrig oskyldiga och det finns goda skäl att anta att föreställningen om en nordisk modell med tiden kom att etableras som ett slags normativ måttstock mot vilken utvecklingen i de enskilda länderna kunde mätas, värderas, kommenteras och klandras. Historiskt har de nordiska samarbetsorganen fungerat som en kritisk miljö där nationella representanter har fått svara upp mot sina kamraters granskande blickar. Den finska pensionsreformen 1961 motiverades exempelvis med att den skulle göra Finland till ett mera "nordiskt" land. Som betonats associerades Norden med "modernt" och "välfungerande".

På denna punkt finns anledning till oro. Det gäller å ena sidan vem vi jämför oss med och å andra sidan vad vi jämför. Vem har makten över jämförelserna? I dag är så kallad "benchmarking", eller "best practice" som det också kallas, en tillväxtindustri. Jämförelserna sköljer över oss i en aldrig sinande ström. Vi har de internationella kreditvärderingsinstituten. Vi har EU:s Lissabonprocess som till stor del fungerar som ett gigantiskt komparativt drivhus där utvecklingen i de enskilda länderna granskas i förhållande till övriga medlemsstaters. Vi har OECD:s kontinuerliga utvärderingar och rekommendationer. Problemet är att de kriterier som används, den normativa måttstocken om man så vill, ofta står i motsättning till de värden eller egenskaper som vi förknippar med den nordiska modellen: universalism, arbetsrätt, skattefinansierad välfärd etc. Man kan säga att de nordiska länderna inte i samma grad som tidigare jämför sig med varandra. Det europeiska/internationella sammanhanget blir allt viktigare. Men också att de nordiska länderna i högre grad än tidigare är underkastade jämförelser som de inte på samma sätt har kontroll över.

Modell eller vision

De frågor som diskuterats ovan väcker frågor kring själva *modellbegreppet*. Till saken hör att det är stor skillnad mellan en vision och en modell. Där visionen utgår från en kritik av samtiden med sikte på öppningar bland framtidens möjligheter och begränsningar, är modellen en fixerad position, eller ett tvärsnitt, som etableras i relation till historien och omvärlden. För 1960-talets forskare och politiker markerade den nordiska modellen inte bara distans till ett nära förflutet präglad av fattigdom och klasskillnader. Den svarade även mot en rumslig erfarenhet – ett geografiskt avgränsat exempel på en fungerande demokratisk socialism mellan kommunismen i öst, kapitalismen i väst och de underutvecklade länderna i syd. Där stormakterna bedömdes efter storleken på sina arméer och sina respektive ekonomiska system,

och utvecklingsländerna inlemmades i en civilisatorisk stadieteori, värderades de nordiska länderna utifrån välfärdens universalism, den stabila arbetsmarknadens autonomi och de reformistiska arbetarrörelsernas makt och inflytande.

Norden – en modell för andra eller en modell bland andra?

Modell är ett tvetydigt ord som både kan avse en "förebild för handling" och en "för-enklad bild av verkligheten". Redan på SAMAK:s kongress i Oslo 1963 utmålade Sveriges statsminister Tage Erlander Norden som just ett "ideal för övriga världen" när det gällde "politisk demokrati, social trygghet och frihet för den enskilde". Arbetarrörelsen hade varit drivande bakom vad han beskrev som inget mindre än "en ekonomisk, kulturell och social revolution". Det var genom att blicka bakåt mot den egna historien och utåt mot en konfliktfylld omvärld som politiker runt om i Norden kunde framställa sina egna samhällen som en modell för andra att efterlikna och för de själva att slå vakt om. Som nämndes ovan levde förståelsen av den nordiska modellen ett eget liv utanför de nordiska länderna. I utlandet blev utvecklingen i Norden tidigt en uppmärksam och omstridd företeelse (inte bara i positiv mening) och det nordiska mönstret användes som slagträ i inrikespolitiska debatter i flera länder, kanske särskilt Frankrike och USA.

När vi i dag talar om den nordiska modellen gör vi det mindre i betydelsen förebild för andra – ett efterföljansvärt exempel – och mera i den vetenskapliga och neutrala betydelsen av en modell *bland* andra. Vi har den nordiska modellen, men också de anglosaxiska och kontinentala modellerna. Även på denna punkt finns anledning till viss oro. En modell är en generalisering av verkligheten och som sådan statisk till sin beskaffenhet. Den uppstår i kontrasten snarare än i den politiska kampen. Den hotas, undermineras och äventyras. Den står inför ständigt nya utmaningar. Försök till anpassning eller modifiering får karaktären av avvikelser från huvudlinjen. Att applicera en modell på en föränderlig omvärld är som att köpa byxor till ett barn som fortfarande växer. Politiken blir defensiv och reagerande. Modeller hamnar lätt i ett permanent kristillstånd.

För den nordiska modellens tillskyndare skapar detta en säregen problemvärld. "Framtiden vilar på mer på den välfärdsstat som redan byggts och mindre på den som kan utlovas", för att tala med Gøsta Esping Andersen. Risken är att den nordiska arbetarrörelsen tillägnar sig samma uppgift som den armada av ingenjörer som arbetar med att rädda Venedig från att sjunka under ytan. Uppgiften är nobel och väcker beundran, men den är också osynlig och expertorienterad. Den griper inte in i människors vardag – fångslar inte tanken om man så vill. I förlängningen riskerar själva ordet "reform" att komprometteras. Vad som brukade stå för populära och demokratiskt förankrade förändringar till det bättre, markerar allt oftare impopulära beslut om begränsade kostnadsökningar, effektiviserade verksamheter eller skärpta "incitamentsstrukturer".

Från socialdemokratisk medelväg till opolitisk tillväxtmodell

En modell är en abstraktion, ingen vision. Den blickar utåt och bakåt, inte inåt och framåt. Nu kanske inte betydelsen av visioner skall överdrivas. De värderingar som sägs besjåla den nordiska modellen behåller populariteten i väljarkåren. Som borgerliga partier har börjat inse i stigande grad är det närmast omöjligt att vinna ett val i de nordiska länderna genom att argumentera för dess nedmontering. Som redan konstateras har den nordiska modellen visat sig väl så konkurrenskraftig i den globala ekonomin. Men till saken hör att det inte längre är den snåriga stigen mellan kapitalism och kommunism som väcker utländska betraktares intresse och

beundran, utan snarare en tämligen opolitisk tillväxtmodell som består av lika delar dansk arbetsmarknadspolitik, svenska budgetåtstramningar och finsk humankapitalproduktion. Enligt ekonomen Jeffrey Sachs – som inte är känd för sina socialdemokratiska värderingar utan för att ha ordinerat den så kallade ”chockterapi” som lösning på de forna öststaternas ekonomiska problem – har Finland bättre än något annat land i världen lyckats ställa om till det nya så kallade informationssamhället.

Om den nordiska modellen under uppbyggnadsfasen i första hand associerades med socialdemokratiska värderingar är den nuvarande reformeringsfasen ett neutralt projekt som lockar även borgerliga politiker och intellektuella. När arbetarrörelsen rör sig mot mitten, sluter upp bakom liberala dogmer och börjar bekänna sig till ett individualistiskt frihetsbegrepp blir dess politik lättare att efterlikna. Men också i övrigt finns en fara med att utrangera politikens visionära element. Det handlar om engagemanget och lusten att delta i de organisationer som genom sina strävanden bidragit till att Norden förknippas med progressiva värden. I samtliga nordiska länder brottas den socialdemokratiska arbetarrörelsen med vikande medlemstal och avtagande aktivitetsnivå, inte minst bland det uppväxande släktet. Även om den nordiska modellen inte var resultatet av en genomarbetad *Master Plan*, så svarade den i varje fall mot förhoppningar som livade upp de politiska diskussionerna och stärkte medborgarnas känsla för det gemensamma, samt deras beredskap att ta ställning i motsättningar och intressekonflikter som utgick från samhället.

Avslutande anmärkningar

Som nämnts etablerades den nordiska modellen i kontrast till ett nära förflutet och en orolig omvärld. Norden var kanske ingen realiserad utopi men antydde möjligheterna av en tredje ståndpunkt i den världsomspännande konflikten mellan kommunism och kapitalism. Vid det här laget borde ha framgått att denna bild med åren blivit allt svårare att upprätthålla. Begreppet är fortfarande en levande realitet i den politiska och vetenskapliga diskussionen, fastän det under de senaste decennierna rättats in i ett nytt sammanhang och fyllts med nytt innehåll. Men för varje år som går blir historien alltmer avlägsen och omvärlden alltmer närvarande. En ny legitimitet tycks vara under uppbyggnad som mindre betonar intressekonflikter mellan arbete och kapital, och mera framhäver trygghet och välfärd som en förutsättning för tillväxt i globaliseringens tidevarv.

En framtid att skapa eller en framtid att undvika?

Men det finns också en risk att arbetet med att ”framtidssäkra” den nordiska modellen uteslutande blir en angelägenhet för sociala ingenjörer, professionella politiker och välutbildade ombudsmän. Det ligger i sakens natur. Många frågor som står på den politiska dagordningen är tekniska och kräver expertkunskaper utöver vad som kan förväntas av de engagerade medborgare som till syvende å sist är demokratins grund: åldrande samhällen, skattebasens utveckling, samordning och koordinering inom den Europeiska unionen etc. Ställda inför dessa utmaningar framstår arbetarrörelsens traditionella beslutsformer som omständliga och omoderna. Om det finns en riktig väg in i framtiden som kunskapen anvisar, varför skall vi då följa en oviss demokratisk väg?

Ett syfte med denna rapport har varit att visa hur begreppet den nordiska modellen i själva verket bidrar att underblåsa denna problematik. Genom att låsa fast vår förståelse av samhället i en bestämd form – även om anledningarna är goda –

tenderar demokratin att dräneras på sin visionära kraft. Framtiden blir inte längre något löftesrikt som vi med gemensamma krafter skapar och bygger, utan något hotfullt och alarmerande som vi till varje pris måste undvika. I så mening frambringar resonemangen ovan tre tydliga rekommendationer. För det första bör man slå vakt om politikens manöverutrymme. För det andra vara noga med den normativa måttstocken för samhällsutvecklingen. För det tredje, slutligen, utforma målsättningar som sträcker sig bortom den nordiska modellens möjligheter och begränsningar. En modell är något man ärver från det förflutna, inte nödvändigtvis något man projicerar på framtiden. Som Olof Palme uttryckt saken: "Visionerna för demokratin vad hägringen är för kamelen. Vore det inte för hägringen skulle inte den mest trägne beduin kunna jaga fram sina bångstyriga kameler, ens till närmsta oas."

Referenser

Christiansen, Niels Finn & Pirjo Markkola 2006. "Introduction." I *The Nordic Model of Welfare: A Historical Reappraisal*, redigerad av Niels Finn Christiansen m.fl.

Esping-Andersen, Gøsta 1990. *Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton: Princeton University Press.

Hirschl, Ran 2004. *Towards Juristocracy: The Origins and Consequences of the New Constitutionalism*. Cambridge: Harvard University Press.

Kettunen, Pauli 2001. "The Nordic Welfare State in Finland." *Scandinavian Journal of History* 26

Kettunen, Pauli 2006. "The Power of International Comparison: A Perspective on the Making and Challenging of the Nordic Welfare State." I *The Nordic Model of Welfare: A Historical Reappraisal*, redigerad av Niels Finn Christiansen m.fl.

Lundberg, Urban 2006. "A Leap in the Dark: From a Large Actor Approach to a Large Area Approach. The Joint Committee of the Nordic Social Democratic Labour Movement and the Crisis of the Nordic Model." I *The Nordic Model of Welfare: A Historical Reappraisal*, redigerad av Niels Finn Christiansen m.fl.

Musial, Kazimierz 1998. *Tracing the Roots of the Scandinavian Model. Image of Progress in the Era of Modernization*. Florens & Berlin: European University Institute & Humboldt-universität.

Petersen, Klaus 2006. "Constructing Nordic Welfare? Nordic Social Political Cooperation 1919–1955". I *The Nordic Model of Welfare: A Historical Reappraisal*, redigerad av Niels Finn Christiansen m.fl.

Stråth, Bo 1993. "Den nordiska modellen: Historisk bakgrund och hur talet om en nordisk modell uppstod." *Nordisk Tidskrift* 69.

Stråth, Bo 1993. *Folkhemmet mot Europa: Ett historiskt perspektiv på 1990-talet*. Stockholm: Tiden.

Zaremba, Maciej 2006. *Den polske rörmokaren och andra berättelser från Sverige*. Stockholm: Norstedt.

Åmark, Klas 2005. *Hundra år av välfärdspolitik: Välfärdsstatens framväxt i Sverige och Norge*. Umeå: Boréa